

Reakcje emocjonalne na przemoc u kobiet doświadczonych poważną agresją interpersonalną*

Celem badań było ustalenie, jak kobiety-ofiary przemocy w bliskich związkach, w porównaniu z kobietami bez doświadczenia przemocy fizycznej, reagują emocjonalnie na sceny agresji. Ich reakcje powinny być zgodne z efektem sensytyzacji lub desensytyzacji emocjonalnej. Trzy grupy kobiet: doświadczone agresją fizyczną w bliskich związkach, ale nie w stanie stresu pourazowego (ABZ), doświadczone poważną agresją fizyczną (PAF) oraz bez takich doświadczeń (K) oglądały filmowe sceny agresji. W pomiarze początkowym grupy nie różniły się poziomem lęku-cechy oraz doświadczanych emocji pozytywnych i negatywnych. Grupa ABZ zareagowała na sceny przemocy filmowej silniejszym wzrostem emocji negatywnych niż pozostałe grupy. Wyniki wskazują, że ofiary przemocy w bliskich związkach mają podwyższoną negatywną emocjonalność, oraz że mimo wyjścia z sytuacji krytycznej są narażone na ryzyko problemów zdrowotnych i obniżenia jakości życia.

Słowa kluczowe: reakcje emocjonalne, przemoc ekranowa, kobiety, ofiary przemocy w bliskich związkach, poważna agresja.

---

* Temat częściowo sfinansowany z funduszu Badań Statutowych Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej: „Reakcje emocjonalne na agresję i humor oglądane na ekranie – różnice płci” (akceptacja Komisji ds. Etyki Badań Empirycznych z Udziałem Ludzi jako Osób Badanych w projekcie „Poznawcze i emocjonalne reakcje na przemoc na ekranie a agresja reaktywna i proaktywna”).

Wprowadzenie

Problem przemocy w bliskich związkach jest szeroko podejmowany w badaniach psychologicznych, ale rodzime badania rzadko wychodzą poza ustalanie rozmiaru, formy i socjodemograficznych korelatów zjawiska, mimo że cechy przemocy w bliskich związkach: długotrwałe pozostawanie w związku nacechowanym przemocą, podwyższone ryzyko traumy i wystąpienia zespołu stresu pourazowego (PTSD) z powodu stałego stanu zagrożenia ofiary przemocy skłaniają do poszukiwania psychologicznych mechanizmów umożliwiających skuteczną terapię skutków tej powszechnej formy przemocy (por. Doroszewicz i Forbes, 2008; Kramek, Grzymała-Krzyżostaniak, Celewicz i Ronin-Walknowska, 2001; Makara-Studzińska, Grzywa i Turek, 2005; Mandal, 2008).

Traumatyczne doświadczenia – do których doświadczenie przemocy w bliskich związkach się zalicza – są kodowane w pamięci jako odczucia i wrażenia, które nie poddają się przekształceniom w formę narracyjną, wobec czego pamięć wydarzeń traumatycznych ma bardziej charakter sensoryczno-emocjonalny, a mniej werbalno-narracyjny. Jak podaje Dąbkowska (2007, s. 40), „duże emocjonalne pobudzenie w momencie traumy przeszkadza w efektywnym werbalnym zapamiętywaniu, natomiast bezsłowne zapamiętanie wrażeń i doznań uczuciowych pozostaje niezmiennie przez długi czas”. To „bezsłowne zapamiętanie” ma znaczenie dla efektywności sprawowania kontroli poznawczej i emocjonalnej w czasie późniejszych ekspozycji na bodźce związane z traumatycznym wydarzeniem i zagrożeniem. Zaburzenia nastroju i emocjonalnego funkcjonowania, depresja i lęk to podstawowe cechy ofiar doświadczających przemocy w bliskich związkach zarówno w przypadku występowania objawów PTSD (por. Brown, Hill i Lambert, 2005; Taft, Murphy, King, Dedejn i Musset, 2005; Orsillo, Batten, Plumb, Luterek i Roessner, 2004), jak też mniej poważnych następstw psychologicznych doświadczenia z przemocą (por. Forte, Franks, Forte i Rigsby, 1996; Khan, Welch i Ziller, 1993).

Emocje regulują nawiązywanie znajomości oraz tworzenie, podtrzymywanie i rozpad związków między ludźmi. Mogą wadliwie pełnić te funkcje regulacyjne, jeżeli pojawiają się bez związku z sytuacją, są zbyt słabe lub zbyt intensywne w stosunku do wywołujących je bodźców albo kiedy zmuszają jednostkę do koncentracji na ich przebiegu czy do ich tłumienia. W przypadku doświadczania poważnej agresji, z jaką miewają do czynienia ofiary przemocy w bliskich związkach, prawdopodobieństwo powtarzania się ekspozycji na realne bodźce związane z kolejnymi atakami jest bardzo wysokie. Ponadto wysokie jest ryzyko częstej ekspozycji kobiet na bodźce związane z przemocą wobec innych osób, ponieważ kobiety częściej niż mężczyźni obserwują lub zauważają agresję w związkach intymnych osób wokół siebie: rodziców, rodzeństwa, przyjaciół, znajomych (Ambuel i in., 2003).

Kumulacja ekspozycji na bodźce związane z przemocą może powodować u kobiet, które doznały przemocy w bliskich związkach, trudności w radzeniu sobie z sy-

tuacjami krytycznymi, jeżeli nadal postają w tych związkach, a także po zerwaniu związku i opanowaniu stanu kryzysu psychologicznego. Można oczekiwać, że trudności te dotyczą radzenia sobie z ekspozycją na przemoc, bodźcami agresywnymi, gniewem w sytuacji prowokacji do agresji oraz w wielu momentach bezpośredniego i pośredniego zagrożenia.

W badaniach psychologicznych nad skutkami doznawania przemocy w bliskich związkach ustala się, jak przeżywane emocje i kontrola ich uzewnętrzniania mogą wpływać między innymi na poczucie dobrostanu, szczęścia, zdrowie fizyczne i psychiczne (Pico-Alfonso, Garcia-Lineares, Celda-Navarro, Blasco-Ros, Echeburúa i Martinez, 2006), efektywność zawodową (Ambuel, Butler, Hamberger, Lawrence i Guse, 2003). Analizuje się też reakcje na stres, tworzenie się traumy, formowanie się zespołu stresu pourazowego, skuteczność oddziaływań terapeutycznych w przypadku wystąpienia PTSD (Kashdan, Elhai i Erich, 2007), zespołu lękowego GAD (Mennin, Heimberg, Turk i Fresco, 2005) czy uzależnienia od alkoholu (Chodkiewicz, 2007). Osoby napastowane seksualnie, dzieci maltretowane fizycznie oraz kobiety doświadczone przemocą w bliskich związkach stanowią, obok weteranów wojennych, poważną grupę wśród osób z traumą, wymagającą trafnego postępowania terapeutycznego. Brak precyzyjnego wglądu w to, jak te osoby reagują na konkretne bodźce w kontrolowanej sytuacji eksperymentalnej ogranicza możliwości prognozowania i trafnego doboru technik terapii.

Szczególnie rzadko bada się u osób, które doświadczyły przemocy w bliskich związkach, zgeneralizowane reakcje emocjonalne na bodźce związane z przemocą. Dotyczy to zarówno kobiet z rozpoznaniem PTSD (Kashdan i in., 2007; Orsillo, Batten, Plumb, Luterek i Roessner, 2004) czy GAD (Mennin, Heimberg, Turk i Fresco, 2005), jak też zdrowych (por. Ambuel i in., 2003; Jacson, Payne, Nadel i Jacobs, 2006). Praktycznie nie ma badań – przede wszystkim z powodów etycznych – nad reagowaniem osób z rozpoznanymi zaburzeniami emocjonalnymi w następstwie przemocy doznanej w intymnych związkach na silne bodźce emocjogenne, jak np. sceny agresji. Przydatne byłoby ustalenie, jak osoby z doświadczeniem przemocy w bliskich związkach reagują na bodźce związane z przemocą w okresie, gdy już wyszły z sytuacji kryzysowej, ponieważ to, że poradziły sobie z sytuacją krytyczną, może sugerować ich uodpornienie się na bodźce agresywne związane z negatywnymi doświadczeniami.

Badania nad reakcjami emocjonalnymi na doświadczanie przemocy nie dają spójnych wyników (por. Orsillo i in., 2004; Tzamalouka, Parlalis, Soultatou, Papadakaki i Chliaoutakis, 2007). Różnorodność reakcji spowodowana jest kilkoma wzorcami reakcji na własne doświadczenia przemocy doznanej w bliskich związkach, np. styl kontrolujący, w którym ofiara maskuje swoje emocje, i styl ekspresyjny, w którym napięcie i emocje są wyrażane na zewnątrz (Frezie, Hymer i Greenberg, 1987). Na przykład, mimo że wśród kobiet zgwałconych na randce powszechniejsza była reakcja silnego emocjonalnego reagowania, np. symptomami depresji, lękiem lub gniewem (Amar i Aleby, 2005; Wasco i Campbell, 2002), występowało także tłumienie czy wypieranie wspomnień dotyczących przykrych doświadczeń emocjonalnych (Amar

i Aleby, 2005). Obok reakcji wzmożonego pobudzenia emocjonalnego, lęku i strachu pojawiały się irytacja, gniew i gotowość do agresji (Taft, Voght, Mechanic i Resick, 2007) oraz obniżenie się wskaźników dobrostanu (Taft, Murphy, King, Dedeyn i Musset, 2005). Odnotowywano też stępienie reakcji emocjonalnych, chłód emocjonalny i dystansowanie się emocjonalne od problemu oraz reakcje „zastygnięcia” emocjonalnego (Sheppard, 1990). Inni autorzy wskazywali na występowanie depresywnego stylu atrybucji, depresyjnego nastroju, smutku i obniżenia samooceny oraz radzenie sobie ze stresem wywołanym przez doświadczenie przemocy w bliskim związku za pomocą strategii skoncentrowanej na emocjach (Clements i Sawhney, 2000). Wynika z tego, że analizy dotyczyły przeważnie emocji negatywnych w reakcji na doznane negatywne doświadczenia, a nie zgeneralizowanych reakcji na bodźce, na które kobiety doświadczające przemocy mogą być ekspozowane w przyszłości. Przydatne byłoby więc ustalenie, jaki jest profil reakcji emocjonalnych tych kobiet na bodźce skojarzone z agresją, ponieważ ponowna ekspozycja na przemoc jest w ich przypadku bardzo prawdopodobna.

Z wcześniejszych badań nad różnicami płci w reagowaniu emocjonalnym na przemoc ekranową wynika, że kobiety reagują na nią silniejszym pobudzeniem emocjonalnym niż mężczyźni (Kirwil, 2002a), ale wzorzec zmian w reakcjach emocjonalnych kobiet jest inny niż u mężczyzn. Reakcje zdrowych mężczyzn na przemoc ulegają stopniowej desensytyzacji – ich reakcje emocjonalne są słabsze i podlegają procesowi habituacji, a reakcje zdrowych kobiet na przemoc ulegają sensytyzacji – ich pobudzenie emocjonalne wzrasta wraz z oglądaniem przemocy i habituacja nie jest osiągnięta w czasie ekspozycji na przemoc (Kirwil, 2004). Przekładając ten wynik na sytuację kobiet z doświadczeniem przemocy w bliskich związkach, można oczekiwać, że większość z nich zareaguje na ekspozycję na bodźce agresywne zgodnie z efektem sensytyzacji. Nie jest jednak wykluczone, że kobiety po wyjściu z sytuacji krytycznej stosują poznawcze mechanizmy radzenia sobie i pozbawiają te bodźce znaczenia emocjonalnego (lub je osłabiają), wobec czego ich reakcje emocjonalne mogą być podobne do reakcji kobiet bez doświadczeń agresji interpersonalnej. Obie hipotezy mają uzasadnienie teoretyczne.

Teoria systematycznej desensytyzacji w psychoterapii (por. Foa i Kozak, 1986; Huesmann i Kirwil, 2007) przewiduje, że reakcje emocjonalne na bodźce emocjonalne słabną w wyniku samego częstego powtarzania się ekspozycji na agresję interpersonalną. Efekt ten jednak może nastąpić tylko w przypadku braku awersyjnych doświadczeń z powodu ekspozycji na bodźce agresywne, czyli np. przy obserwacji przemocy doznawanej przez kogoś innego czy ekspozycji na bodźce agresywne, ale bez doznania cierpienia z powodu ataku. Ujęcie desensytyzacji emocjonalnej w terminach procesów przetwarzania informacji pozwala przewidywać, że pozbawienie emocjonalnego znaczenia zagrażającego bodźca jest możliwe tylko w wyniku zmiany jego obrazu umysłowego, czyli schematu poznawczego (Lang, 1984). Schemat poznawczy zagrażającego bodźca musi jednak być wydobyty z pa-

mięci trwałej, na przykład poprzez odpowiednią instrukcję słowną, pokazanie jego wizerunku czy poprzez ekspozycję jednostki na bodziec rzeczywisty lub jego filmowy obraz, żeby proces desensytyzacji mógł być skuteczny.

Z kolei sensytyzacja emocjonalna (nazywana też resensytyzacją) jest rozumiana jako efekt niepowodzenia w systematycznie stosowanej technice desensytyzacji emocji lęku w reakcji na zagrażający bodziec. Dotyczy spontanicznego powrotu lęku oraz spontanicznego zaniku efektu habituacji reakcji w stosunku do zagrażającego bodźca (por. przegląd [w:] Mullin i Linz, 1995). Oznacza efekt przeciwny do habituacji – wzrost siły reakcji na bodziec w wyniku wielokrotnej ekspozycji na ten bodziec, czyli „uwrażliwienie” i reakcję nadmierną w stosunku do bodźca (Huesmann i Kirwil, 2007).

Wyniki dwu badań nad profilem reakcji emocjonalnych kobiet z doświadczeniem przemocy w intymnych związkach wskazują, że bardziej prawdopodobne jest występowanie u nich sensytyzacji na bodźce związane z przemocą. W pierwszym badaniu (Forte i in., 1996) przez miesiąc porównywano, jak często kobiety maltretowane w bliskich związkach i kobiety bez takich doświadczeń przeżywają 10 emocji pozytywnych i 10 emocji negatywnych. Okazało się, że kobiety doświadczone przemocą w bliskich związkach przeżywały wszystkie negatywne emocje: stres, niezadowolenie, nerwowość, irytację, wrogość, treść, lęk, strach, poczucie winy i wstyd częściej, a takie pozytywne stany, jak: zainteresowanie, determinacja, aktywność, poczucie siły, podniecenie, entuzjazm, dumę, natchnienie i troska rzadziej niż porównywana grupa. Grupy nie różniły się tylko w zakresie pozytywnych emocji związanych z koncentracją uwagi i czujnością. W drugim badaniu – eksperymentalnym (Orsillo i in., 2004) – celem było ustalenie, czy kobiety z PTSD związanym z przemocą doznaną w bliskich związkach w dzieciństwie – w porównaniu z dobrze przystosowanymi i szczęśliwymi kobietami – reagują słabiej na bodźce generujące emocje pozytywne, a silniej na bodźce generujące emocje negatywne. Emocje doświadczane przez kobiety w czasie oglądania pięciu klipów filmowych wywołujących różne emocje: zadowolenie, rozbawienie, smutek, lęk i gniew mierzono za pomocą PANAS (*Positive and Negative Affect Schedule*). Nie wystąpiły różnice między grupami w zakresie pozytywnych emocji z jednym wyjątkiem: pozytywne emocje kobiet z PTSD były silniejsze dla klipów pokazujących strach i gniew. Wszystkie emocje negatywne były silniejsze u kobiet z PTSD, niezależnie od tego, który klip emocjogenny je wywołał. Wyniki te sugerują, że kobiety z doświadczeniem przemocy w bliskich związkach reagują na każdy rodzaj bodźców emocjogennych intensyfikując swoje negatywne emocje. Sugerują też gotowość tych kobiet do pozostawiania w kontakcie z bodźcami lękotwórczymi i agresorodnymi, ponieważ bodźce te wywołują u nich wzrost pozytywnych emocji, podobnie jak bodźce generujące takie emocje pozytywne, jak zadowolenie czy rozbawienie.

Powstaje pytanie, jak reagują kobiety z doświadczeniem przemocy w bliskich związkach, ale bez symptomów PTSD w porównaniu z kobietami doświadczonymi poważną agresją fizyczną i kobietami bez doświadczeń wiktymizacyjnych agresją?

Czy kobiety doświadczone poważną agresją fizyczną i kobiety doświadczone przemocą w bliskich związkach reagują emocjonalnie (pozytywnie i negatywnie) na pokazywane sceny przemocy filmowej zgodnie z efektem sensytyzacji emocjonalnej, czyli silniej niż kobiety bez takich doświadczeń? Wyniki wielu badań pozwalają przewidywać, że kobiety z doświadczeniem przemocy w bliskich związkach będzie cechować wyższy poziom reakcji lękowej niż pozostałe kobiety (Clements i Sawhney, 2000; Forte i in., 1996; Khan i in., 1993; Pico-Alfonso i in., 2006; Thaft i in., 2005; Thaft i in., 2007; Tzamalouka i in., 2007), wobec czego sformułowano dwie hipotezy: że w sytuacji eksperymentalnej nie wystąpią różnice międzygrupowe w pomiarze lęku-cechy i innych cech stałych związanych z agresją (gniewu-cechy, wrogości-cechy i agresji-cechy) przed ekspozycją na bodźce skojarzone z agresją (H1) oraz że różnice między grupami wystąpią w lęku-stanie i sile reakcji emocjonalnych podczas ekspozycji na bodźce związane z agresją (H2). Kobiety doświadczone przemocą w bliskich związkach oraz kobiety doświadczone poważną agresją fizyczną zareagują silniej wszystkimi emocjami negatywnymi i pozytywnymi niż kobiety bez takich doświadczeń. Sformułowano też dodatkową hipotezę ze względu na powtarzalność negatywnych doświadczeń z agresją w bliskich związkach: reakcje emocjonalne na bodźce skojarzone z agresją będą większe u kobiet doświadczonych poważną agresją w bliskich związkach niż u kobiet, które nie zadeklarowały, że doświadczyły poważnej agresji fizycznej w bliskich związkach (H3).

W niniejszych badaniach bodźce skojarzone z przemocą eksponowano za pomocą klipów filmowych. Metoda jest powszechnie stosowana do wywoływania takich emocji, jak: lęk, strach, gniew, smutek, wstręt, radość, zadowolenie, ulga (Gros i Levenson, 1995; Rottenberg, Kasch, Gross, i Gotlib, 2002). Ze względu na rodzaj bodźców, jakich używano (przemoc, agresja), charakterystykę kobiet, które miały być badane (z doświadczeniem poważnej agresji), oraz problem badawczy (określenie wielkości reakcji emocjonalnych) nietrafne byłoby dobieranie emocji radości i zadowolenia, dlatego emocje te zastąpiono określeniem „rozbawienie” jako bardziej adekwatnym dla reakcji na filmy.

Metoda

Grupy badane

Podstawową grupę badaną stanowiły kobiety z doświadczeniami przemocy domowej, doznanej w związkach partnerskich, czyli przemocy w bliskich związkach małżeńskich lub partnerskich (grupa ABZ, $N = 28$). Wszystkie badane z tej grupy – bez rozpoznanych objawów zespołu pourazowego – kończyły udział w grupach wsparcia i nie były w stanie kryzysu psychologicznego spowodowanego pozostawaniem

w przemocowym związku partnerskim¹. Do drugiej grupy dobrano kobiety (głównie studentki) doświadczone poważną agresją fizyczną. Podstawą zakwalifikowania do tej grupy było udzielenie pozytywnej odpowiedzi na przynajmniej jedno pytanie w Skali Poważnej Agresji Fizycznej (PAF; $N = 24$). Badane z grupy PAF stanowiły grupę porównawczą z grupą ABZ. W badaniu nie zbierano danych o sprawcach doznanej przez kobiety przemocy fizycznej, a więc wiadomo, że ABZ cechowało doświadczenie poważnej agresji fizycznej w bliskich związkach, a PAF – doświadczenie poważnej agresji fizycznej, której kontekst nie jest znany. Grupy ABZ i PAF były równoważne pod względem wagi doznanej przemocy fizycznej (analizę równoważności przedstawiono w części „Wyniki”).

W trzeciej grupie – kontrolnej (K; $N = 40$) – znalazły się młode kobiety (przeważnie studentki), które nie zadeklarowały żadnego doświadczenia ofiary poważnej agresji fizycznej we wspomnianej skali. Grupy PAF i K zostały dobrane spośród większej liczby kobiet badanych w studium nad różnicami płci w reakcjach na przemoc ekranową².

Badane z grupy ABZ były starsze od badanych z dwu pozostałych grup. Wiek jedenastu z nich mieścił się w przedziale 31–40 lat, dziesięciu w przedziale 41–50 lat, cztery miały poniżej 30 lat i trzy ponad 50 lat. Wiek grup PAF i K był podobny ($M_{PAF} = 23,17$ lat, od 20 do 28 lat; $M_K = 23,89$, od 20 do 31 lat; $t = 1,16$, *ni.*).

Udział wszystkich kobiet w badaniu miał charakter dobrowolny, mogły w każdej chwili wycofać się z udziału w badaniach.

Pomiar zmiennych

Doświadczenie poważnej agresji fizycznej. Do pomiaru zastosowano Skalę Poważnej Agresji Fizycznej składającą się z czterech pytań, wzorowanych na pozycjach CTS (Straus, 1990). Badane odpowiadały na 4-stopniowej skali od 0 („nigdy”) do 3 („bardzo często”), jak często w ciągu ostatnich 5 lat ktoś je: 1) mocno uderzył lub kopnął, 2) pobił, 3) przyduszał chwytem za szyję, 4) groził lub zranił nożem: groził pistoletem lub strzelał do nich. Skalę wykorzystywano wcześniej w badaniach podłużnych nad rozwojem agresji od dzieciństwa do dorosłości (Huesmann, Moise-Titus, Podolski i Eron, 2003) oraz w polskich badaniach nad agresją kobiet i mężczyzn (Kirwil, 2004, 2005). Narzędzie pozwala określić, na ile poważna była doznana agresja za pomocą trzech miar: uśrednionego dla wszystkich 4 pozycji skali wskaźnika częstości doznawania po-

¹ Badania tej grupy przeprowadziła Elżbieta Kazberuk w ramach przygotowywanej pod moim kierunkiem pracy magisterskiej nt. „Reakcje emocjonalne na sceny przemocy ekranowej u kobiet doświadczających przemoc w rodzinie”. Warszawa: SWPS, 2007.

² Badania kobiet (w większości studentek) dobranych do grup PAF i K przeprowadziły uczestniczki seminarium magisterskiego, prowadzonego przeze mnie w latach 2005–2007: Anna Boguszewska, Jolanta Lewandowska i Anna Szymkiewicz.

ważnej agresji (przyjmuje wartości od 0 do 3), wskaźnika liczby rodzajów doznanych aktów poważnej agresji (przyjmuje wartości od 0 do 4) oraz wagi doznanej poważnej agresji fizycznej (przyjmuje wartości od 0 do 30), obliczanej jako sumy iloczynów wag przypisanych poszczególnym aktom agresji i częstości doświadczania tych aktów. Współczynnik rzetelności tej skali mierzony współczynnikiem *alfa* Cronbacha wyniósł 0,78.

Skłonność do lęku: cecha i stan. Skłonność tę mierzono kwestionariuszem STAI Spielbergera w polskiej adaptacji Strelaua i innych (Spielberger, Strelau, Tysarczyk i Wrześniewski, 2002). Kwestionariusz zawiera dwie 20-pytaniowe skale. W części dotyczącej stanu lęku badany odpowiada na 4-stopniowej skali, w jakim stopniu odczuwa stany emocjonalne podane w kwestionariuszu w tej chwili, a w części dotyczącej lęku-cechy odpowiada (również na 4-stopniowej skali), jak często zdarza mu się odczuwać opisane stany. W badanej próbie rzetelność mierzona współczynnikiem *alfa* Cronbacha wyniosła 0,91 dla skali lęku-cechy, a 0,93 dla skali lęku-stanu.

Skłonność do agresji. Mierzono Kwestionariuszem Agresji Bussa-Perry'ego z 1992 roku w tłumaczeniu i adaptacji L. Kirwil (2002b). Kwestionariusz (29 pozycji) składa się z czterech skal: agresji fizycznej (cecha) – 9 pozycji, agresji werbalnej (cecha) – 5 pozycji, gniewu (cecha) – 7 pozycji i wrogości (cecha) – 8 pozycji. Badany odpowiada na 5-stopniowej skali, w jakim stopniu są dla niego charakterystyczne zachowania wymienione w kwestionariuszu. Rzetelność kwestionariusza mierzona *alfą* Cronbacha wyniosła 0,87, a dla poszczególnych skal odpowiednio: 0,82; 0,58; 0,81; 0,75 (Kirwil, 2003).

Doświadczane emocje. Mierzono intensywność emocji doświadczanych przed ekspozycją i retrospektywnie po ekspozycji filmu o intensywność emocji doświadczanych w czasie oglądania klipów filmowych z agresją. Przed ekspozycją filmu pytano, „w jakim stopniu czujesz” – a po ekspozycji filmu „do jakiego maksymalnego stopnia poczułaś w czasie oglądania klipu filmowego” – każdą z podanych ośmiu emocji: rozbawienia, radości, ulgi, lęku, strachu, smutku, gniewu i obrzydzenia. Osoby badane oceniały intensywność doświadczanych emocji na 7-stopniowych skalach (od 0 – „wcale” do 7 – „bardzo wyraźnie”). W niniejszym opracowaniu przedstawione będą dane dla jednej emocji pozytywnej (rozbawienia), emocji negatywnych wynikających z identyfikacji z bohaterami oglądanych scen (gniewu, strachu) oraz emocji negatywnych związanych z reakcją na negatywną emocjogenną zawartość oglądanych scen, czyli lęku, smutku i obrzydzenia (por. Ekman, 1999; Izard, 1977; Frijda, 1999). Ten sposób pomiaru jest powszechnie stosowany w badaniach emocji z zastosowaniem klipów filmowych (Gros i Levenson, 1995; Hubert i de Jong-Meyer, 1990; Orsillo, Batten, Plumb, Luterek i Roessner, 2004; Rottenberg, Kasch, Gross i Gotlib, 2002) oraz był wcześniej stosowany w populacji polskich kobiet (Kirwil, 2002a, 2004).

Reakcję emocjonalną na przemoc rozumiano jako zmianę w intensywności doświadczanej emocji, czyli różnicę między pomiarem początkowym (przed ekspozycją na materiał filmowy z agresją) a pomiarem końcowym (retrospektywnym odnoszącym się do emocji doświadczanych podczas ekspozycji na materiał filmowy z agresją).

Przebieg badania

Uczestniczki badania poinformowano, że będą badane ich reakcje na filmy z TV i że fragmenty, które zostaną pokazane, mogą zawierać sceny drastyczne. Przed pokazaniem filmów osoby badane wypełniały kwestionariusze: STAI, Kwestionariusz Agresji Bussa-Perry'ego oraz skale szacunkowe mierzące natężenie aktualnie doświadczanych emocji.

Następnie osobom badanym demonstrowano losowo przydzielony fragment jednego z dwu filmów fabularnych, przedstawiający sceny agresji niesprowokowanej i niezwiązanej z przemocą w bliskich związkach: „Kasyno” (2 minuty i 27 sekund) lub „Wściekle psy” (4 minuty i 51 sekund). Po obejrzeniu filmu osoby badane retrospektywnie oceniały na skalach szacunkowych natężenie emocji doświadczanych w trakcie oglądania klipów. Filmy były wykorzystywane we wcześniejszych badaniach nad reakcjami emocjonalnymi na przemoc ekranową (Moise-Titus, 1999; Kirwil, 2002a, 2004, 2005). Oglądanie filmów odbywało się w małych kilkuosobowych grupach, co miało stwarzać warunki zbliżone do tych, w jakich ogląda się telewizję w warunkach domowych.

Kolejnym etapem było wypełnianie Skali Poważnej Agresji i innych kwestionariuszy związanych z korzystaniem z mediów. Na koniec osoby badane oglądały film relaksujący i uczestniczyły w debriefingu.

Wyniki

Charakterystyka doświadczenia poważnej agresji w grupach

Uśredniony dla czterech skal wskaźnik częstości doznawania poważnej agresji ze Skali Poważnej Agresji przyjmował w badanej próbie wartości od 0 do 2 ze średnią: $M = 0,44$ ($SD = 0,59$), wskaźnik liczby rodzajów poważnej przemocy fizycznej przyjmował wartości od 1 do 4 ze średnią $M = 2,02$ ($SD = 0,98$), a wskaźnik liczby rodzajów doznanych aktów poważnej agresji wartości od 1 do 17 ze średnią $M = 6,29$ ($SD = 4,98$).

Sprawdzono założenie o równoważności grup ABZ i PAF pod względem doświadczenia poważnej agresji fizycznej w ostatnich 5 latach. Uśredniony wskaźnik częstości doznawania poważnej agresji w ostatnich 5 latach była prawie jednakowy w ABZ ($M = 0,79$) i PAF ($M = 0,76$; $t = 0,15$; *ni.*), jednak jego zróżnicowanie było większe w ABZ ($SD = 0,68$) niż w PAF ($SD = 0,51$; $F(1,51) = 5,72$; $p < 0,05$), ponieważ część kobiet z grupy ABZ, mających już za sobą doświadczenia krytyczne, nie zadeklarowała doświadczenia poważnej agresji w ostatnich 5 latach. Mimo że grupa PAF nieco częściej miała doświadczenia z mniej poważną agresją, a grupa ABZ nieco

częściej miała doświadczenia z poważniejszą agresją, grupy te nie różniły się istotnie statystycznie w zakresie częstości doświadczania którejkolwiek z badanych form poważnej agresji: uderzenia lub kopnięcia przez kogoś ($M_{ABZ} = 1,25$; $M_{PAF} = 1,56$), pobicia przez kogoś ($M_{ABZ} = 1,18$; $M_{PAF} = 0,96$), duszenia przez kogoś ($M_{ABZ} = 0,54$; $M_{PAF} = 0,30$) oraz groźby użycia lub rzeczywistego użycia wobec nich noża lub broni palnej ($M_{ABZ} = 0,18$; $M_{PAF} = 0,17$). Grupy nie różniły się również w zakresie średniego wskaźnika liczby rodzajów doznanych aktów poważnej agresji ($M_{ABZ} = 2,14$; $SD = 1,12$; $M_{PAF} = 1,92$; $SD = 0,83$; $t(38,43) = 0,75$; *ni.*, $F = 5,54$; $p < 0,05$) i średniego wskaźnika liczby rodzajów doznanych aktów poważnej agresji ($M_{ABZ} = 5,93$; $SD = 5,79$; $M_{PAF} = 5,09$; $SD = 4,21$; $t(48,36) = 0,60$; *ni.*, $F = 4,39$; $p < 0,05$). Na podstawie powyższych wyników założenie o równoważności grup pod względem doświadczania poważnej agresji w ciągu ostatnich 5 lat można uznać za spełnione. Grupa ABZ – starsza niż pozostałe grupy – i grupa PAF nie różniły się w tym zakresie.

Poziom lęku

Sprawdzano, czy kobiety, które doświadczyły poważnej agresji, cechuje wyższy poziom lęku niż kobiety bez takich doświadczeń, wykorzystując wskaźniki: poziomu lęku-cechy i lęku-stanu (STAI) doświadczanego przed ekspozycją na przemoc w klipach filmowych. Wielozmiennowa analiza wariancji wykazała, że między grupami zachodziły istotne różnice ($F_{\text{multivariate}}(4,166) = 8,96$; $p < 0,001$).

Jednak, jak pokazano w tabeli 1, mimo że w grupie ABZ wystąpił najwyższy poziom lęku, różnice między grupami dla lęku-cechy nie były istotne. Okazało się,

Tabela 1. Poziom cechy i stanu lęku doświadczanego przez trzy grupy kobiet (pomiar przed ekspozycją na przemoc ekranową)

Miary lęku	Grupy badane						$F(2,84)$ <i>eta</i> ²	Istotne różnice między grupami (testy <i>post hoc</i>)
	Kobiety doświadczające agresję w bliskich związkach (ABZ)		Kobiety doświadczające poważną agresję fizyczną (PAF)		Kobiety bez doświadczenia poważnej agresji fizycznej (K)			
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
Cecha lęku (STAI)	49,50	10,94	47,09	8,53	44,73	0,94 0,04	1,81	—
Stan lęku (STAI)	54,14	11,58	41,14	11,06	37,89	10,47	18,67*** 0,31	ABZ > K*** ABZ > PAF***

*** $p < 0,001$

zgodnie z hipotezą, że jedynie poziom lęku-stanu był istotnie wyższy u kobiet doświadczonych przemocą w bliskich związkach (ABZ) niż w pozostałych grupach. Różnice między pozostałymi dwoma grupami nie były istotne, co przeczyło hipotezie o podwyższonym lęku-stanie na zapowiedź pokazywania scen drastycznych również w grupie PAF.

Skłonność do gniewu i wrogości

Wielozmiennowa analiza wariancji z testami *post hoc* dla miar gniewu, wrogości oraz agresji uzyskanych w Kwestionariuszu Agresji Bussa-Perry'ego ujawniła, że grupa ABZ przejawiała silniejszą wrogość niż grupa K, ale nie różniła się istotnie w zakresie gniewu i innych cech agresji od grupy K i w zakresie żadnej z tych miar od PAF (wyniki przedstawione w tabeli 2).

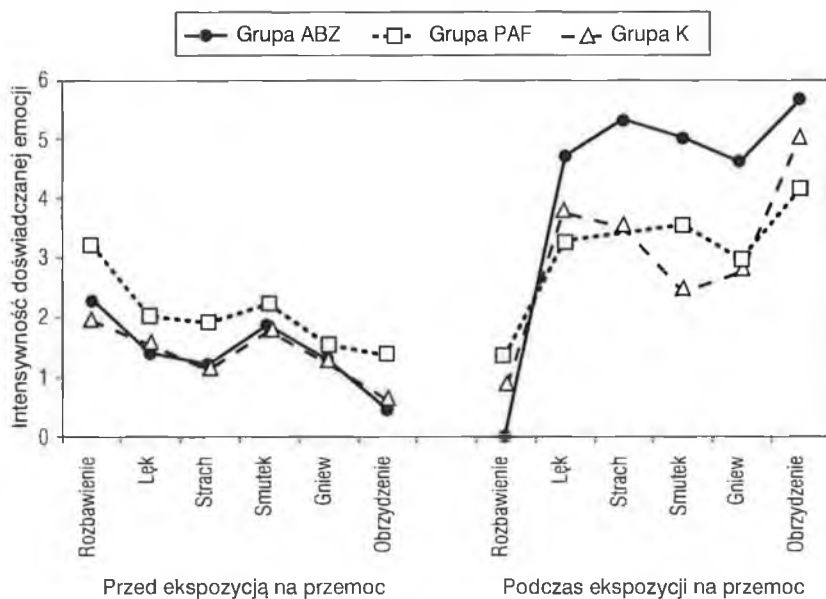
Tabela 2. Charakterystyka gniewu i wrogości oraz agresji fizycznej i werbalnej – mierzonych Kwestionariuszem Agresji Bussa-Perry'ego – w trzech grupach przed ekspozycją na przemoc ekranową

Miary agresji	Grupy badane						F(2,84) eta ²	Istotne różnice między grupami (testy <i>post hoc</i>)
	Kobiety doświadczone agresją w bliskich związkach (ABZ)		Kobiety z doświadczeniem poważnej agresji fizycznej (PAF)		Kobiety bez doświadczenia poważnej agresji fizycznej (K)			
	M	SD	M	SD	M	SD		
Gniew – cecha	20,96	6,50	21,85	5,55	19,50	7,19	0,88 0,02	—
Wrogość – cecha	24,96	6,77	21,40	6,25	18,06	5,67	9,52*** 0,19	ABZ > K***
Agresja fizyczna – cecha	18,18	7,70	20,55	8,51	17,76	5,54	1,04 0,03	—
Agresja werbalna – cecha	13,96	3,00	14,75	2,75	14,12	3,22	0,42 0,01	—

*** $p < 0,001$

Emocje doświadczane na początku i reakcje emocjonalne na przemoc filmową

W celu ustalenia, czy kobiety, które doświadczyły agresji fizycznej w bliskich związkach, reagują silniej podczas ekspozycji na przemoc filmową, czyli wykazują większy wzrost intensywności doświadczanej emocji niż pozostałe dwie grupy kobiet, na początek porównano grupy w zakresie profili ich emocji doświadczonych przed oglądaniem klipów z przemocą i trakcie oglądania tych klipów. Intensywność emocji doświadczanych przez trzy grupy badane przed ekspozycją na przemoc i w trakcie tej ekspozycji przedstawia rycina 1.

Rycina 1. Intensywność emocji doświadczanych przed i w trakcie ekspozycji na przemoc filmową w trzech grupach kobiet: doświadczonych przemocą w bliskich związkach (ABZ), doświadczonych poważną agresją fizyczną (PAF) oraz bez takich doświadczeń (K).

W pomiarze początkowym, mimo że profil grupy PAF był nieco podwyższony, intensywność emocji doświadczanych przez trzy grupy nie była istotnie różna, co potwierdziły wyniki wielozmiennowej analizy wariancji z czynnikiem „grupa badana” dla profilu emocji doświadczanych w pomiarze początkowym ogólnie ($F_{\text{multivariate}}(12,166) = 1,02, ni.$). Szczegółowe zestawienie wyników testowania różnic międzygrupowych dla każdej z emocji doświadczanych przed i w trakcie ekspozycji na przemoc przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Istotność różnic między grupami badanymi w profilu emocji doświadczanych przed ekspozycją na filmy z przemocą oraz w profilu reakcji emocjonalnych na przemoc

Doświadczana emocja	$F(2,88)$ efektu głównego grupy w początkowym pomiarze emocji	η^2	Istotne różnice między grupami w początkowym pomiarze emocji (testy <i>post hoc</i>)	$F(2,88)$ efektu głównego grupy dla reakcji emocjonalnych na przemoc	η^2	Istotne różnice między grupami dla reakcji emocjonalnych (testy <i>post hoc</i>)
Rozbawienie	3,34*	0,07	PAF > K ⁺	3,25*	0,07	ABZ > K*
Lęk	0,58	0,01	brak	3,92*	0,08	ABZ > PAF*
Strach	1,42	0,03	brak	6,91**	0,14	ABZ > PAF** ABZ > K*
Smutek	0,27	0,01	brak	6,24**	0,12	ABZ > K**
Gniew	0,14	0,00	brak	5,04**	0,10	ABZ > K* ABZ > PAF*
Obrzydzenie	2,07	0,04	brak	9,61***	0,18	ABZ > PAF*** ABZ > K*

⁺ $p < 0,10$; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Jedyną różnicę na poziomie tendencji statystycznej odnotowano dla emocji pozytywnej; w pomiarze początkowym grupa PAF miała poczucie wyższego rozbawienia niż grupa K.

Jak oczekiwano, wszystkie grupy badane zareagowały emocjonalnie na ekspozycję na agresję z klipów filmowych. Intensywność wszystkich emocji negatywnych wzrosła w każdej grupie badanej (co zilustrowano na rycinie 1 po prawej stronie). Ponieważ wzrost intensywności emocji był jednak odmienny w badanych grupach, różniły się one istotnie statystycznie profilem emocji doświadczanych podczas ekspozycji na przemoc filmową ($F_{\text{multivariate}}(12,168) = 4,17$; $p < 0,000$). Obliczono wobec tego wskaźniki zmian w intensywności dla każdej emocji oddzielnie i w każdej grupie, a następnie testowano hipotezę o braku różnic międzygrupowych za pomocą wielozmiennowej analizy wariancji z czynnikiem „grupa badana” i wskaźnikami tych zmian (czyli różnicami, jakie wystąpiły między pomiarem przed i po ekspozycji na filmową przemoc) dla odczuwanego rozbawienia, lęku, strachu, smutku, gniewu i obrzydzenia jako zmiennymi zależnymi. Różnice międzygrupowe były istotne dla profilu zmian ogólnie ($F_{\text{multivariate}}(12,166) = 3,51$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,20$), jak i dla zmian w zakresie każdej emocji pojedynczo (zestawienie wyników analiz wariancji dla poszczególnych emocji przedstawiono po prawej stronie tabeli 3). Jak przewidywano, również testy *post hoc* wykazały, że wzrost intensywności emocji negatywnych w grupie PAF nie był większy niż w grupie K, natomiast zmiany w intensywności doświadczanych negatywnych emocji strachu, smutku, gniewu i obrzydzenia były istotnie większe w grupie ABZ niż w grupie K. Podobnie jak większy był w tej

grupie spadek – do zaniku – odczuwanego rozbawienia. Jak oczekiwano, wzrost intensywności takich emocji negatywnych, jak lęk, strach, gniew i obrzydzenie w grupie ABZ był istotnie większy niż w grupie PAF. Warto podkreślić, że efekt grupy dla wszystkich doświadczanych emocji jest silny albo bardzo silny, na co wskazują wartości cząstkowego η^2 .

Dyskusja

Zgodnie z koncepcją desensytyzacji można oczekiwać, że częsta ekspozycja na przemoc może doprowadzić w wyniku samej obserwacji przemocy do znieczulenia na bodźce związane z agresją, jak zachodzi to dla reakcji na przemoc obserwowaną w środowisku sąsiedzkim czy reakcji na przemoc ekranową (por. Huesmann i Kirwil, 2007). Również proces radzenia sobie z sytuacją krytyczną przez osoby doświadczające przemocą w bliskich związkach obejmuje stopniową desensytyzację reakcji na bodźce związane z doznaną przemocą, więc osoby, które wyszły z sytuacji krytycznej, powinny reagować na agresję tak, jak reagują na nią osoby bez doświadczeń przemocy w historii życia. Jednak przyjęcie założenia o specyficzności doświadczenia przemocy w bliskich związkach zmusza do przewidywania, że powtarzające się długotrwałe doświadczanie przemocy fizycznej w związku, prawie zawsze powiązanej z dręczeniem o charakterze psychologicznym (por. Pico-Alfonso i in., 2006), prowadzi raczej do sensytyzacji reakcji emocjonalnych na bodźce związane z agresją niż do znieczulenia czy obojętności, określanych przez niektórych badaczy jako „odrętwienie” emocjonalne (Kashdan i in., 2007). Na podstawie koncepcji sensytyzacji emocjonalnej (por. Foa i Kozak, 1993) oczekiwano, że kobiety doświadczające przemocą w bliskich związkach, nawet po wyjściu z sytuacji krytycznej, będą reagować silniej na bodźce związane z agresją niż kobiety bez takich doświadczeń. Nie oczekiwano natomiast, że wystąpią różnice między nimi w regulujących reakcje na bodźce skojarzone z agresją: lęku, gniewie i wrogości, ujmowanych jako cechy.

Badania porównawcze przeprowadzono w trzech grupach kobiet. Dwie były równoważne pod względem doświadczonej poważnej agresji fizycznej. Jedną z nich rekrutowała się spośród kobiet z doświadczeniem przemocy w bliskich związkach po opanowaniu stanu kryzysu psychologicznego, a drugą spośród kobiet, które doznały poważnej agresji fizycznej, której sprawców nie ustalano w czasie badań. Jak oczekiwano, obie te grupy nie różniły się poziomem cechy lęku i gniewu między sobą i od trzeciej grupy kobiet, które nie doznały poważnej agresji fizycznej. Poziom lęku-cechy we wszystkich badanych grupach kobiet był zbliżony do odnotowanego dla grup kontrolnych w innych badaniach (por. Hubert i de Jong-Meyer, 1990; Menin i in., 2005). Podobnie poziom lęku-stanu w grupie kontrolnej był zbliżony do wyników uzyskiwanych dla grup kontrolnych przez innych badaczy (por. Jackson, Payne, Nadel i Jacobs, 2006; Pico-Alfonso, 2006; Taft i in., 2007).

Uzyskane wyniki pokazują, że przed ekspozycją na bodźce związane z agresją profil takich negatywnych emocji, jak: lęk, strach, smutek, gniew, obrzydzenie oraz pozytywnej emocji rozbawienia, odczuwanych w tej grupie, prawie pokrywał się z profilem emocji doświadczanych w grupie bez doświadczeń wiktyimizacyjnych i był nawet nieco niższy od profilu grupy doświadczonej poważną agresją fizyczną. Poziom lęku i gniewu spada dynamicznie w ciągu kilku miesięcy po doświadczeniu wiktyimizacji (por. Frezie i in., 1987). Można więc przypuszczać, że osoby badane z grupy ABZ, które wyszły już ze stanu kryzysu psychologicznego spowodowanego doznawaniem przemocy w bliskich związkach i osoby z grupy PAF, które doznały agresji fizycznej w ciągu ostatnich 5 lat, w momencie badania miały już za sobą trwającą 2–3 tygodnie fazę bezpośrednich skutków wiktyimizacji, dla których charakterystyczne jest podwyższenie gniewu, lęku, strachu i napięcia oraz skłonność do płaczu (Frezie i in., 1987). Dlatego nie różniły się od grupy kontrolnej ani poziomem lęku-cechy, gniewu-cechy i agresji behawioralnej ani profilem negatywnych i pozytywnych emocji w pomiarze początkowym. Ten brak różnic między trzema grupami w intensywności doświadczanych emocji negatywnych pozwala też przyjąć, że badane ofiary przemocy w bliskich związkach mogą funkcjonować w codziennych sytuacjach tak samo, jak kobiety z innych badanych grup. Interpretacja taka byłaby zgodna z wynikami stosunkowo niedawnych badań eksperymentalnych dowodzących, że doświadczenia awersyjne i ogólny stres nie muszą prowadzić u kobiet do negatywnych emocji, strachu i wrogości, tak jak prowadzą do tych następstw u mężczyzn (Verona i Curtis, 2006; Verona i Kilmer, 2007).

Jednak nie można ignorować znaczenia tego, że badana grupa kobiet miała w doświadczeniu przemocy w związkach intymnych również poważną agresję fizyczną. Doświadczenie to jest predyktorem myśli depresyjnych i samobójczych oraz symptomów PTSD u kobiet po przejściu przemocy w bliskich związkach (Pico-Alfonso i in., 2006). Takie odległe lub długoterminowe skutki mogą wystąpić jako symptomy nowe lub w formie intensyfikacji negatywnych symptomów, gdy powtórzy się wydarzenie wiktyimizacyjne lub wystąpi wydarzenie symbolicznie skojarzone z uprzednim negatywnym doświadczeniem wiktyimizacyjnym (Frezie i in., 1987). To, że proces radzenia sobie z negatywnym doświadczeniem wiktyimizacyjnym u kobiet, które doświadczyły przemocy w bliskich związkach nadal trwa, powinno zaznaczyć się w czasie pomiaru początkowego silniejszymi u nich niż u kobiet z pozostałych grup samoocenami doznawanego smutku, lęku i strachu. Okazało się jednak, że w pomiarze przed ekspozycją na bodźce agresywne kobiety doświadczone przemocą w intymnych związkach miały istotnie wyższy tylko poziom lęku-stanu. Taki wynik można interpretować, z jednej strony, jako satysfakcjonujące poradzenie sobie z doświadczeniem wiktyimizacyjnym, a z drugiej, jako przejaw silniejszej reakcji na zapowiedź drastyczności scen, które miały być pokazane albo gotowości do reagowania lękiem na sytuację kojarzącą się z osobistym doświadczeniem przemocy. Za drugą interpretacją tego wyniku przemawia profil reakcji emocjonalnych grupy doświadczonej przemocą w związkach intymnych, gdy była eksponowana na bodźce skojarzone z agresją.

Najważniejszym wynikiem uzyskanym w przeprowadzonych badaniach jest wystąpienie istotnie silniejszych negatywnych reakcji emocjonalnych (i istotnie silniejszej redukcji emocji pozytywnej) na bodźce skojarzone z agresją w grupie doświadczonej przemocą w związkach intymnych niż w innych grupach badanych w czasie ekspozycji klipów filmowych. Brak różnic między grupami w początkowym pomiarze emocji pozwala interpretować różnice międzygrupowe z drugiego pomiaru w terminach intensyfikacji negatywnych reakcji emocjonalnych w sytuacji ekspozycji na bodźce skojarzone z agresją, czyli jako zjawisk sensytyzacji emocjonalnej na agresję. Wszystkie trzy grupy kobiet zareagowały wzrostem emocji negatywnych: lęku, strachu, smutku, gniewu i obrzydzenia, a spadkiem rozbawienia, ale reakcje kobiet doświadczonych poważną przemocą fizyczną nie były silniejsze od reakcji kobiet bez doświadczeń przemocy, co świadczy o tym, że oglądane sceny miały dla tych dwu grup takie samo emocjogenne znaczenie. Innymi słowy, u grupy z doświadczeniem poważnej fizycznej agresji ekspozycja na bodźce skojarzone z agresją nie wywołuje intensyfikacji żadnych emocji negatywnych ani redukcji pozytywnej emocji rozbawienia.

Odmienne były reakcje kobiet ze specyficznym rodzajem doświadczeń z przemocą – z przemocą poważną, ale doznaną w bliskich związkach. Zareagowały one istotnie silniej: strachem, smutkiem, gniewem i obrzydzeniem niż kobiety bez doświadczeń z przemocą, a ponadto silniejszym lękiem, strachem, gniewem i obrzydzeniem niż kobiety z doświadczeniem poważnej przemocy fizycznej. Ich zintensyfikowane negatywne reakcje emocjonalne są zgodne z hipotezą o sensytyzacji reakcji na bodźce skojarzone z agresją, co jest najprawdopodobniej następstwem silnej ekspozycji na rzeczywistą agresję w przeszłości (por. Foa i Kozak, 1986; Huesmann i Kirwil, 2007). Podobny wynik – występowanie silniejszej aktywacji emocji negatywnych w reakcji na wszystkie kategorie bodźców emocjogennych – uzyskano w badaniach eksperymentalnych nad kobietami, które doświadczyły przemocy w bliskich związkach w przeszłości i u których utrzymują się symptomy zespołu stresu pourazowego (Orsillo i in., 2004).

Wyjaśnienia wymaga, dlaczego różnice międzygrupowe w emocjonalnych reakcjach pojawiły się dopiero w reakcji na ekspozycję na bodźce skojarzone z agresją. Zgodnie z koncepcją desensytyzacji jako skutku procesów przetwarzania informacji (Lang, 1984) można sądzić, że proces „odwrażliwiania” reakcji emocjonalnej na agresję u kobiet z grupy doświadczonej przemocą w bliskich związkach nie został jeszcze zakończony. Wskazywałby też na to podwyższony poziom wrogości u tych kobiet. Występowanie postawy wrogości razem z sensytyzacją na bodźce skojarzone z agresją sugeruje, że kobiety doświadczone przemocą w intymnych związkach mogą doświadczać i wyrażać nadmiernie negatywne emocje w reakcji na wiele różnych bodźców, nie tylko na bodźce agresywne.

Taki sposób funkcjonowania może mieć kilka konsekwencji dla jakości życia oraz zdrowia psychicznego i fizycznego kobiet z doświadczeniem przemocy w bliskich związkach. Po pierwsze, duża gotowość do reagowania lękiem na zapowiedź bodź-

ca agresywnego u osób doświadczonych przemocą w bliskich związkach oznacza, że osoby te pozostają „kruche” i nieodporne na przemoc, przez co komfort psychiczny w ich życiu może być zmniejszony, a ryzyko wystąpienia problemów zdrowotnych zwiększone. Po drugie, jeżeli nadal pozostają w związkach z cechami przemocy, to w sytuacjach prowokacji przez partnera, mając skłonność do reagowania zbyt silnymi emocjami negatywnymi, w tym emocją gniewu, wikłają się dalej w cykl przemocy. Po trzecie, mając podwyższony poziom wrogości, reagują nadmiernie negatywnymi emocjami nie tylko na sytuacje rzeczywistego zagrożenia, ale prawdopodobnie również mają tendencję do popełniania atrybucyjnego błędu wrogości i interpretują więcej sytuacji interpersonalnych w kategoriach zagrożenia niż jest to uzasadnione. Atrybucyjny błąd wrogości może dotyczyć sytuacji w rodzinie i poza rodziną. Po czwarte, jako osoby o podwyższonej negatywnej emocjonalności narażone są na otrzymywanie mniejszego wsparcia społecznego. Po piąte, w wyniku kumulacji tych wszystkich czynników rozwijają lub utrwalają negatywną emocjonalność, co w odleglejszych konsekwencjach może doprowadzić do PTSD, bo koncentruje na emocjach i utrudnia poznawcze „odwrażliwianie” na agresję.

Przedstawione badania zostały przeprowadzone w ramach, na które pozwalały ustalenia komisji do spraw etyki i które wyznaczały osoby badane zachowując swoją anonimowość i niechęć do podawania danych socjodemograficznych mimo zgody na udział w badaniach. W tych warunkach tylko niektóre założenia o równoważności grup porównywanych z grupą kobiet doświadczonych przemocą w bliskich związkach mogły zostać spełnione. Badania mają więc ograniczenia, które należałoby wyeliminować w wypadku ich powtórzenia. Staranniejszy powinien być dobór osób badanych do wszystkich grup. Konieczna jest kontrola czynnika wieku – którego znaczenia tu nie omówiliśmy, a jest ono przedmiotem zainteresowania ostatnich badań (Sormanti i Shibusawa, 2008), poziomu wykształcenia i dochodów oraz precyzyjne ustalenie okresu życia, w jakim przemoc w bliskich związkach została doświadczona, charakteru przemocy fizycznej i jej sprawców.

Mimo tych ograniczeń przedstawione wyniki badań pozwalają sformułować twierdzenie, że intensyfikacja emocji negatywnych w reakcji na bodźce skojarzone z agresją występuje u kobiet doświadczonych przemocą w bliskich związkach nawet wtedy, gdy nie wykazują one symptomów PTSD. Wyniki sugerują również, że uświadamiane sobie doświadczenie bycia ofiarą przemocy w bliskich związkach ma znacznie poważniejszy negatywny wpływ na emocjonalną i poznawczą regulację własnej negatywnej emocjonalności niż uświadamiane sobie doświadczenie doznawania poważnej przemocy fizycznej.

Bibliografia

- Amar, A.F. i Alexy, E.M. (2005). „Dissed” by dating violence. *Perspectives in Psychiatric Care*, 41, 162–171.
- Ambuel, B., Butler, D., Hamberger, L.K., Lawrence, S. i Guse, C. (2003). Female and male medical students' exposure to violence: Impact on well being and perceived capacity to help battered women. *Journal of Comparative Family Studies*, 34, 113–136.
- Brown, J.R., Hill, H.M. i Lambert, S.F. (2005). Traumatic stress symptoms in women exposed to community and partner violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 20, 1478–1494.
- Chodkiewicz, J. (2007). Zadowolenie z życia a ukończenie terapii odwykowej. *Psychologia Jakości Życia*, 6, 1, 1–16.
- Clements, C.M. i Sawhney, D.K. (2000). Coping with domestic violence: Control attributions, dysphoria, and hopelessness. *Journal of Traumatic Stress*, 13, 219–240.
- Dąbkowska, M. (2007). Pamięć a trauma w wyniku przemocy w bliskich związkach. *Psychiatria w Praktyce Ogólnolekarskiej*, 1(7), 37–41.
- Doroszewicz, K. i Forbes, G.B. (2007). Experiences with dating aggression and sexual coercion among Polish college students. *Journal of Interpersonal Violence*, 23, 58–73.
- Ekman, P. (1999). Nastroje, emocje i cechy, [w:] P. Ekman i R.J. Davidson (red.), *Natura emocji* (s. 54–56). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Ender, N.S. i Parker, J.D.A. (1990). Multidimensional assessment of coping: A critical evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 844–854.
- Foa, E.B. i Kozak, M.J. (1986). Emotional processing of fear: Exposure to corrective information. *Psychological Bulletin*, 99, 20–35.
- Forte, J.A., Franks, D.D., Forte, J.A. i Rigsby, D. (1996). Asymmetrical role-taking: Comparing battered and non-battered women. *Social Work*, 41, 59–73.
- Frieze, I.H., Hymer, S. i Greenberg, M.S. (1987). Describing the crime victim: Psychological reactions to victimization. *Professional Psychology: Research and Practice*, 18, 299–315.
- Frijda, N.H. (1999). Różnorodność afektu: emocje i zdarzenia, nastroje i sentymenty, [w:] P. Ekman i R.J. Davidson (red.), *Natura emocji* (s. 56–63). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Gross, J.J. i Levenson, R.W. (1995). Emotion elicitation using films. *Cognition and Emotion*, 9, 87–108.
- Hubert, W. i de Jong-Meyer, R. (1990). Psychophysiological response patterns to positive and negative film stimuli. *Biological Psychology*, 31, 73–93.
- Huesmann, L.R. i Kirwil, L. (2007). Why observing violence increases the risk of violent behavior?, [w:] D.J. Flannery, A.T., Vazsonyi i I.D. Waldman (red.), *The Cambridge handbook of violent behavior and aggression* (s. 545–570). Cambridge: Cambridge University Press.
- Huesmann, L.R., Moise-Titus, J., Podolski, C.L. i Eron, L. (2003). Longitudinal relations between children's exposure to TV violence and their aggressive and violent behavior in young adulthood: 1977–1992. *Developmental Psychology*, 39, 201–221.
- Izard, C.E. (1977). *Human emotions*. New York: Plenum Press.
- Jackson E.D., Payne, J.D., Nadel, L. i Jacobs, J. (2006). Stress differentially modulates fear conditioning in healthy men and women. *Biological Psychiatry*, 59, 516–522.
- Kashdan, T.B., Elhai, J.D. i Frueh, B.C. (2007). Anhedonia, emotional numbing, and symptom overreporting in male veterans with PTSD. *Personality and Individual Differences*, 43, 725–735.
- Khan, F.I., Weich, T.L. i Zillmer, E.A. (1993). MMPI-2 profiles of battered women in transition. *Journal of Personality Assessment*, 60, 100–111.
- Kirwil, L. (2002a). Reakcje emocjonalne kobiet na sceny przemocy ekranowej, [w:] W. Strykowski i W. Skrzydlewski (red.), *Media a edukacja w dobie integracji* (s. 98–105). Poznań: Wydawnictwo eMPI2.
- Kirwil, L. (2002b). *Skala Agresji Bussa i Perry'ego (w tłumaczeniu i adaptacji Lucyny Kirwil – 2002; za zgodą A.H. Bussa)*. Manuskrypt nieopublikowany.

- Kirwil, L. (2003): *Polska adaptacja Kwestionariusza Agresji A.H. Bussa i M. Perry'ego*. Manuskrypt nieopublikowany, przygotowany w ramach projektu: *Współzależności między reakcjami emocjonalnymi na oglądaną przemoc, codziennym kontaktem z przemocą i zachowaniem agresywnym* (Symbol KBN: 2 H01F 057 22). Warszawa: ISS UW.
- Kirwil, L. (2004). *Aggression and emotional arousal in response to violent stimuli. Gender differences*. Referat wygłoszony na XVI Biennial Meeting of the International Society for Aggression. 18–22 września 2004, Santorini, Grecja.
- Kirwil, L. (2005). Czy wskaźniki psychofizjologiczne pozwalają przewidzieć agresję?, [w:] J. Zagrodzka, M. Kowaleczko-Szumowska (red.), *Psychospołeczne i neurobiologiczne aspekty agresji* (s. 55–80). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Kramek, J., Grzymała-Krzyżostaniak, A., Celewicz, Z. i Ronin-Walknowska, E. (2001). Przemoc wobec kobiet w ciąży. *Ginekologia Polska*, 72, 1042–1048.
- Lang, P.J. (1984). Cognition in emotion: Concept and action, [w:] C.E. Izard, J. Kagan i R.B. Zajonc (red.), *Emotions, cognition, and behavior* (s. 192–226). Cambridge: Cambridge University Press.
- Makara-Studzińska, M., Grzywa, A. i Turek, R. (2005). Przemoc w związkach między kobietą a mężczyzną. *Postępy Psychiatrii i Neurologii*, 14, 131–136.
- Mandal, E. (2008). *Miłość, władza i manipulacja w bliskich związkach*. Warszawa: PWN.
- Moise-Titus, J. (1999). *The role of negative emotions in media violence-aggression relation*. University of Michigan, Ann Arbor. Manuskrypt nieopublikowany.
- Mennin, D.S., Heimberg, R.G., Turk, C.L. i Fresco, D.M. (2005). Preliminary evidence for an emotion dysregulation model of generalized anxiety disorder. *Behavior Research and Therapy*, 43, 1281–1310.
- Mullin, C.R. i Linz, D. (1995). Desensitization and resensitization to violence against women: Effects of exposure to sexually violent films on judgments of domestic violence victims. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 449–459.
- Orsillo, S.M., Batten, S.V., Plumb, J.C., Luterek, J.A. i Roessner, B.M. (2004). An experimental study of emotional responding in women with posttraumatic stress disorder related to interpersonal violence. *Journal of Traumatic Stress*, 17, 241–248.
- Pico-Alfonso, M.A., Garcia-Lineares, M.I., Celda-Navarro, N., Blasco-Ros, C., Echeburúa, E. i Martinez, M. (2006). The impact of physical, psychological, and sexual intimate male partner violence on women's mental health: Depressive symptoms, posttraumatic stress disorder, state anxiety, and suicide. *Journal of Women's Health*, 15, 599–611.
- Rottenberg, J., Kasch, K.L., Gross, J.J. i Gotlib, I.H. (2002). Sadness and amusement reactivity differentially predict concurrent and prospective functioning in major depressive disorder. *Emotion*, 2, 135–146.
- Sheppard, J. (1990). Victims of personal violence: The relevance of Symonds' Model of psychological response and Loss-Theory. *British Journal of Social Work*, 20, 309–332.
- Sormanti, M. i Shibusawa, T. (2008). Intimate partner violence among midlife and older women: A descriptive analysis of women seeking medical services. *Health & Social Work*, 33, 33–41.
- Spielberger C.D., Strelau J., Tysarczyk M. i Wrześniewski, K. (2002). *Polska adaptacja STAI (Spielberger C.D., Gorsuch R.L. i Lushene R.E.: Inwentarz stanu i cechy lęku – STAI)*. Warszawa: PTP.
- Straus, M.A. (1990). The Conflict Tactic Scale and its critics: An evaluation and new data on validity and reliability, [w:] M.A. Straus, R.J. Gelles (red.), *Physical violence in American families: Risk factors and adaptations to violence in 8,145 families* (s. 3–16). Brunswick, New Jersey: Transaction Books.
- Taft, C.T., Murphy, C.M., King, L.A., Dedeyn, J.M. i Musset, P.H. (2005). Posttraumatic stress disorder symptomatology among partners of men in treatment for relationship abuse. *Journal of Abnormal Psychology*, 114, 259–268.
- Taft, C.T., Vogt, D.S., Mechanic, M.B. i Resick, P.A. (2007). Posttraumatic stress disorder and physical health symptoms among women seeking help for relationship aggression. *Journal of Family Psychology*, 21, 354–362.

- Tzamalouka, G.S., Parlalis, S.K., Soulatou, P., Papadakaki, M. i Chliaoutakis, J.E. (2007). Applying the concept of lifestyle in association with aggression and violence in Greek cohabitating couples. *Aggressive Behavior*, 33, 73–85.
- Verona, E. i Curtin, J.J. (2006). Gender differences in the negative affective priming of aggressive behavior. *Emotion*, 6, 115–124.
- Verona, E. i Kilmer, A. (2007). Stress exposure and affective modulation of aggressive behavior in men and women. *Journal of Abnormal Psychology*, 116, 410–421.
- Wasco, S.M. i Campbell, R. (2002). Emotional reactions of rape victim advocates: A multiple case study of anger and fear. *Psychology of Women Quarterly*, 26, 120–130.

Lucyna Kirwil

Warsaw School of Social Sciences and Humanities

Emotional reactions to violence in women afflicted by serious interpersonal aggression

The aim of the study was to establish how women-victims of aggression in close relationships as compared to women without such victim experience respond to filmed violence. Their reactions should result from emotional sensitization effect or desensitization effect. Three groups: women who experienced physical aggression in close relationships, but without PTSD symptoms (ABZ), women afflicted by serious physical aggression (PAF) and women without such experiences (K) were exposed to screen violence. The groups did not differ on anxiety-trait and emotions experienced at the baseline. Group ABZ responded to violent scenes with a bigger increase of negative emotions than the other ones did. The findings show that victims of violence in close relationships experience increased negative emotionality and are at risk of health problems and lowered life quality despite the fact that they have declared a satisfactory coping with critical situation.

Key words: emotional reactions, film violence, women, victims of interpersonal violence, severe aggression.